

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:
ІНОЗЕМНІ МОВИ. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА.
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить тричі на рік

Том 8 № 3 (24) 2011

Редакційна колегія

Доктор філол. наук, проф. В.Д. Каліущенко (головний ред.);
д-р філол. наук, проф. О.Л. Бессонова (заст. головного ред.);
д-р пед. наук, проф. В.М. Алфімов; д-р філол. наук, проф. Ш.Р. Басиров;
д-р філол. наук, проф. М.М. Гіршман; д-р філол. наук, проф. А.П. Загнітко;
д-р філол. наук, проф. Ю.А. Зацний; д-р філол. наук, проф. В.І. Карабан;
д-р пед. наук, проф. О.Г. Кучерявий; д-р філол. наук, проф. Л.А. Мироненко;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Огуй; д-р пед. наук, проф. Т.О. Пахомова;
д-р філол. наук, проф. О.Д. Петренко; д-р пед. наук, проф. П.В. Плотніков;
д-р філол. наук, проф. Р.С. Помірко; д-р філол. наук, проф. В.А. Просалова;
д-р філол. наук, проф. М.Г. Сенів; д-р філол. наук, проф. Н.М. Торкут;
д-р пед. наук, проф. Л.М. Черноватий; д-р філол. наук, проф. В.В. Федоров;
д-р філол. наук, проф. Л.М. Ягупова

Донецьк ДонНУ 2011

**DONETSK NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF FOREIGN LANGUAGES**

***STUDIA GERMANICA ET ROMANICA:*
FOREIGN LANGUAGES. WORLD LITERATURE.
METHODS OF TEACHING**

LINGUISTIC JOURNAL

Published 3 times a year

Volume 8 No 3 (24) 2011

Editorial Board

Doctor of Philology, Prof. V.D. Kaliuščenko (editor-in-chief);

Doctor of Philology, Prof. O.L. Bessonova (vice-editor-in-chief);

Doctor of Pedagogics, Prof. V.M. Alfimov; Doctor of Philology, Prof. Sh.R. Basyrov;

Doctor of Philology, Prof. M.M. Girshman; Doctor of Philology, Prof. A.P. Zagnitko;

Doctor of Philology, Prof. Yu.A. Zatsnyi; Doctor of Philology, Prof. V.I. Karaban;

Doctor of Pedagogics, Prof. O.G. Kucheravyi; Doctor of Philology, Prof. L.A. Myronenko;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Oguy, Doctor of Pedagogics, Prof. T.O. Pakhomova;

Doctor of Philology, Prof. O.D. Petrenko; Doctor of Pedagogics, Prof. P.V. Plotnikov;

Doctor of Philology, Prof. R.S. Pomirko; Doctor of Philology, Prof. V.A. Prosalova;

Doctor of Philology, Prof. M.G. Seniv; Doctor of Philology, Prof. N.M. Torkut;

Doctor of Pedagogics, Prof. L.M. Chernovatyi; Doctor of Philology, Prof. V.V. Fedorov;

Doctor of Philology, Prof. L.M. Yagupova

Donetsk DonNU 2011

З М І С Т

Том 8, № 3 (24), 2011

Германські мови

- Анохіна Т. О., Швачко С. О.* Категоризація концепту ЛАКУНА: лінгво-когнітивні аспекти..... 5
- Баланюк С. С.* Семантичний потенціал прикметника *special* у сучасній англійській мові..... 17

Типологічні та зіставні дослідження

- Беспам'ятна Л. В.* Порівняльна характеристика способів утворення термінів кораблебудування в німецькій та англійській мовах..... 27
- Горденя К. А.* Гендер в речевом поведенні персонажей українських и британських пьес конца XIX – начала XX вв..... 42
- Калініченко В. І.* Специфіка методології зіставного лінгвокогнітивного дослідження концепту..... 52
- Кислухіна М. В.* Термины-метафоры в подъязыке сельскохозяйственной и почвенной микробиологии (на материале англійского, украинского и русского языков)..... 66
- Корсун О. В.* Структурні та семантичні особливості безособово-безсуб'єктних речень в англійській та українській мовах..... 75
- Ситникова О. О.* Семантична структура допустових конструкцій в англійській та українській мовах..... 87

Переклад

- Павлюк Н. В.* Перевод сравнительных конструкций с поэтонимным компонентом..... 97
- Пилипчук О. В.* Професор Юрій Олексійович Жлуктенко як теоретик контрастивної лінгвістики..... 105

Методика викладання іноземних мов

- Халимон І. Й.* Формування соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови на заняттях з країнознавства..... 114

Портрет ученого

- Бессонова О. Л., Кислякова Л. И.* Владимир Дмитриевич Калиущенко..... 123

Критика і бібліографія

- Сенив М. Г.* Рецензия на учебное пособие И. Ю. Проценко «Historia de la lengua española (curso teórico)». — Донецк : ДонНУ, 2011. — 134 с..... 136
- Скубашевська О. С.* Рецензія на підручник Є. В. Коцаренко «The United Kingdom in Words». — Донецьк : ДонНУ, 2011. — 280 с..... 139

Нові підручники, навчальні посібники, монографії

- Коцаренко Є. В.* The United Kingdom in Words : підручник. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — 280 с..... 141
- Protsenko I. Yu.* Historia de la lengua española (curso teórico) : навчальний посібник. — Донецьк : ДонНУ, 2011. — 134 с..... 142

- Наші автори**..... 143

CONTENTS

Volume 8, No 3 (24), 2011

Studies in Germanic Languages

- Anokhina T. O., Shvachko S. O.* Categorization of Concept *LACUNA*: Linguo-Creative Aspects..... 5
Balamyuk S. S. Semantic Potential of the Adjective 'Special' in Present-Day English..... 17

Typological and Contrastive Studies

- Bespamyatnaya L. V.* Comparative Analysis of Ways of Word-Formation of Terms of Shipbuilding in German and English..... 27
Gordenya K. O. Gender in the Characters' Communicative Behaviour in Ukrainian and British Plays of the End of the 19th – the Beginning of the 20th Century..... 42
Kalimichenko V. I. Methodology of Contrastive Linguo-Cognitive Research of Concept..... 52
Kislukhina M. V. Terms-Metaphors in Agricultural and Soil Microbiology (on the Material of the English, Ukrainian and Russian Languages)..... 66
Korsun O. V. Structural and Semantic Peculiarities of Impersonal Subjectless Sentences in English and Ukrainian..... 75
Symytkova O. O. Semantic Structure of Concessive Constructions in English and Ukrainian 87

Translation

- Pavlyuk N. V.* Translation of Similes with Poetonymic Components..... 97
Pylpchuk O. V. Professor Yuriy Oleksiyovych Zhluktenko as a Theoretician of Contrastive Linguistics..... 105

Methods of Language Teaching

- Khalymon I. Y.* Formation of Sociocultural Competence of the Would-be Foreign Language Teacher in the Course of Country-Studies..... 114

Scholar's Portrait

- Byessonova O. L., Kislyakova L. I.* Vladimir D. Kaliuščenko..... 123

Criticism and Bibliography

- Seniv M. G.* Review on the Manual by I. Yu. Protsenko "The History of Spanish (Theoretical Course)". — Donetsk : DonNU, 2011. — 134 p..... 136
Skubashevskya O. S. Review on the Textbook by E. V. Kotsarenko "The United Kingdom in Words". — Donetsk : DonNU, 2011. — 280 p..... 139

New Textbooks, Teaching Aids, Monographs

- Kotsarenko E. V.* The United Kingdom in Words. — Donetsk : DonNU, 2011. — 280 p.... 141
Protsenko I. Yu. The History of Spanish (Theoretical Course). — Donetsk: DonNU, 2011. — 134 p..... 142

- Contributing Authors**..... 144

СПЕЦИФІКА МЕТОДОЛОГІЇ ЗІСТАВНОГО ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ

КАЛІНІЧЕНКО В. І. СПЕЦИФІКА МЕТОДОЛОГІЇ ЗІСТАВНОГО ЛІНГВОКОГНІТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ

У статті розглядаються особливості методології зіставного дослідження концепту в лінгвокогнітивній площині. На прикладі вербальної об'єктивації концептів УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE в українській та англійській мовах (американському варіанті) на матеріалі вибраних фрагментів із сучасної художньої літератури обох мов і даних психолінгвістичного експерименту за участі носіїв української та американської комунікативних культур пропонується один з можливих варіантів студіювання концептів у зіставному аспекті в лінгвокогнітивній перспективі.

КАЛІНІЧЕНКО В. И. СПЕЦИФИКА МЕТОДОЛОГИИ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО ЛИНГВОКОГНИТИВНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ КОНЦЕПТА

В статье рассматриваются особенности методологии сопоставительного исследования концепта в лингвокогнитивной плоскости. На примере вербальной объективации концептов УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА и FAILURE в украинском и английском языках (американском варианте) на материале выбранных фрагментов из современной художественной литературы обоих языков и данных психолингвистического эксперимента при участии носителей украинской и американской коммуникативных культур предлагается один из возможных вариантов изучения концептов в сопоставительном аспекте в лингвокогнитивной перспективе.

KALINICHENKO V. I THE METHODOLOGICAL SPECIFICS OF THE CONTRASTIVE LINGUO-COGNITIVE RESEARCH OF THE CONCEPT

In the article the methodological peculiarities of the contrastive research of the concept in the linguo-cognitive plane has been observed. By way of illustration of the concepts of УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА and FAILURE in Ukrainian and English (the American variant) on the basis of the selected pieces of the contemporary fiction of both languages and on the basis of the data obtained by the psycholinguistic experiment with the participation of the Ukrainian and American communicative cultures representatives one of the possible techniques of contrastive study of concepts in linguo-cognitive prospective has been proposed. The article mostly focuses on the construction and contrastive analysis of the concepts under consideration in terms of their realization on the syntagmatic and epigrammatic levels. The piece of research studies the technique of contrastive description and analysis of the concepts of УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА and FAILURE in the planes of their macrostructure (including their constituent parts – the cognitive and the image constituents, the informative matter and the interpretative zone) and their field stratification (at the levels of the nucleus and the periphery). In the article the problem of identifying the isomorphic and allomorphic features in the conceptualization of the phenomena of success and failure by the linguistic and cognitive conscience of the bearers of the Ukrainian and American communicative cultures has also been viewed.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, парадигматичний рівень, синтагматичний рівень, епідигматичний рівень, синтетично-синергетична модель, вербальний апелятив, когнітивна ознака, когнітивна інтерпретація, макроструктура, польова стратифікація.

На даному етапі лінгвокогнітивісти наголошують на розбіжностях між значенням мовної одиниці, що описується з опорою на традиційні, тобто логіко-семантичні позиції, та значенням, що реально функціонує на рівні людської свідомості. О. О. Селіванова, обстоюючи ідею проведення міждисциплінарних досліджень і застосування комплексних методик в рамках когнітивної лінгвістики, зауважує, що сучасний поліпарадигмальний, «методологічно еkleктичний» стан мовознавчої науки загалом пов'язаний з багатодетермінантністю самої мови та є результатом «пошуків нового багатофокусного

пізнавального простору» [16, с. 5–7; 17, с. 18]. Дослідниця акцентує увагу на актуальності розгляду мови в сучасному мовознавстві як синергетичної суперсистеми, для поліпарадигмального студіювання якої слід застосовувати різні стилі лінгвістичного мислення, особливу увагу звертаючи на вивчення мовних явищ в лінгвосинергетичній площині, з'ясовуючи їхню структурно-змістову, онтологічну, функціональну тощо специфіку у взаємній детермінованості різних суперсистем – *буття, культури, мислення, етносідомості, соціуму* і т.ін. [17, с. 19–20].

У сучасних мовознавчих студіях поліаспектні дослідження концептуалізованих явищ дійсності можливі через застосування низки комплексних методик концептуального аналізу (*надалі* – КА) [3; 4; 8; 9; 10; 11; 12]. **Мета** нашої наукової розвідки – узагальнено розглянути існуючі методики КА та запропонувати один з можливих варіантів зіставного студіювання концептів в лінгвокогнітивній площині на прикладі вербальної об'єктивації концептів УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE в українській та англійській мовах (американському варіанті) на матеріалі вибраних фрагментів із сучасної художньої літератури обох мов і даних психолінгвістичного експерименту за участі носіїв української та американської комунікативних культур. Дозволений об'єм статті не дозволяє нам, на жаль, детально зупинитися на тих чи інших особливостях пропонованої нами методики, отже, звернемо увагу на основні етапи дослідження зазначених концептів.

Якщо, наприклад, семантичний аналіз засобів вербальної об'єктивації концепту дозволяє лише експлікувати семантичну структуру його ключових номінацій, що відбивається в її денотативному, сигніфікативному й конотативному значеннях, то КА дає змогу відшукати спільні інтегральні концептуальні ознаки, підведені під один знак, що об'єктивують буття знаку як відомого цілісного лінгвокогнітивного конструкту [9, с. 85]. Провідними особливостями КА, за С. А. Жаботинською, є: 1) високий ступінь абстрагування поняттєвих одиниць, які фігурують в аналізі, оперування узагальненими концептами; 2) аранжування компонентів, виділених під час аналізу, у складі певної концептуальної структури [5, с. 147–148], що передбачає, головним чином, інвентаризацію конститuentів зіставлених концептів шляхом узагальнення семантики їхніх вербальних апелювативів і поєднання інвентаризації виділених конститuentів з їхнім аранжуванням.

В рамках КА комплексно, у тому чи іншому поєднанні, застосовуються різні методи / прийоми, становлячи специфіку конкретної методики; серед них найпоширенішими є «візуальний» метод [22]; метод «профілювання» [21]; аналіз значення за словниковими дефініціями [11]; етимологічний аналіз [4]; опис за предикатними зв'язками та моделювання «діагностичних контекстів» [2]; опис концепту за його

асоціативним полем [20]; вивчення концепту через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує [3]; осмислення концепту в єдності його системно-мовних вимірів за осями синтагматики, парадигматики та асоціативних зв'язків, що в сукупності дозволяє відтворити типові пропозиції [18, с. 465–468]; виокремлення елементарних уявлень, що слугують когнітивною базою категоризації складніших уявлень у площині концепту [15, с. 74] та ін.

Формуючи конкретну методологічну базу дослідження концептів (*надалі – кк.*) УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE в українській та англійській мовах (американському варіанті), беремо до уваги абстрактність іменників-ключових слів зіставляваних концептів (*usnih, success, невдача, failure*). Саме це дає певну свободу в організації їхніх структурних і змістових моделей, що зумовлюється семантикою цих слів, яка виходить за межі традиційної інтерпретації, оскільки їхні значення перевищують конкретику людського буття [19, с. 314.]. Враховуємо і зауваження В. М. Манакіна про необ'єктивність та односторонність модельованих у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях мовних і позамовних явищ дійсності, які переважно виконуються з опорою на словники й тексти та «без урахування психоментальних і нейролінгвістичних даних, що свідчить про «незавершеність» справжніх лінгвокогнітивних схем, якими послуговується людський мозок» [10, с. 4]. На нашу думку, доцільним є дослідження зіставляваних концептів на синхронічному рівні у рамках семантико-когнітивного підходу із використанням комплексної методики КА, що включає методи зіставного, дедуктивно-гіпотетичного, індуктивного, компонентного, етимологічного, контекстуального, кількісного, польового та асоціативного аналізу з опорою на логіко-семантичний та інтроспективний принципи, а також мовні й частково мовні прийоми та інструменти: результати лінгво- і психолінгвістичних спостережень на матеріалі вербальної об'єктивації концептів підлягають когнітивній інтерпретації. Це дозволяє моделювати концепти як осмислювані й рефлексовані в свідомості одиниці з опорою на одержані лінгвістичні дані.

У процесі дослідження лінгвокогнітивного концепту ми пропонуємо конструювати його синтетично-синергетичну модель, спираючись на методику пошарово-польового описання структурної і змістової організації концептуалізованих явищ дійсності З. Д. Попової та Й. А. Стерніна [12, с. 159–214].

Дотримуємося також і позиції А.М. Приходька щодо трірівневого принципу студіювання концепту відповідно до специфіки емпіричного матеріалу, в якому він вербально об'єктивується. За цим принципом вивчення концепту здійснюється на трьох рівнях: *парадигматичному, синтагматичному та епідигматичному* [14, с.122].

Виокремлення у складі номінативних полів (*надалі – НП*) кк. УСПИХ, SUCCESS,

НЕВДАЧА і FAILURE переліку їхніх номінативних одиниць різної частиномовної приналежності, що виступають лексичними апелюваннями зазначених концептів, а також описання специфіки їхньої лексикографічної репрезентації та внутрішньої форми в зіставному аспекті дає змогу розглянути кк. УСПІХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE в *парадигматичній площині* в якості макросистемного (об'єктивного) потенціалу у сукупності штучно відтворених засобів лексикографічної об'єктивації, що пропонуються мовою своїм носіям як акумульоване лінгвокультурним колективом надбання.

Синтагматична площина концепту реалізується у вербальних реакціях, одержаних в результаті психолінгвістичного експериментального дослідження (*надалі* – ПЕД), що дозволяють розглядати концепт в його мікросистемному (суб'єктивному) потенціалі. Цей потенціал також відтворюється лінгвістом штучно та виражається в арсеналі мовних засобів свідомості (когнітивної свідомості (*надалі* – КС), що за рахунок їх використання проєціюється на мовну свідомість (*надалі* – МС)). Це, з одного боку, є дискусійним, оскільки обмеженість людської пам'яті й розходження в освітньому рівні не дають змоги кожному індивіду опанувати всю сукупність засобів репрезентації конкретного концепту, а з іншого, розгляд концепту в синтагматичній площині робить його дослідження ефективнішим, багатофокусним і більш об'єктивним, оскільки в результаті, наприклад, проведеного ПЕД вичленовується психологічно реальне значення слова й в концептуалізованому явищі з'являються нові ілюстративні одиниці вербалізації концепту та асоціативні зв'язки між ними, що на конкретний момент ще не є зафіксованими в лексикографічних джерелах [14, с. 122]. В *епідигматичній площині* концепт реалізується на рівні тексту, у нашому випадку – на рівні його об'єктивації в сучасних українських та американських літературно-художніх текстах 1990-2011 рр.

Корпусом емпіричного матеріалу дослідження виступають НП кк. УСПІХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE, кількість конститuentів яких дорівнює приблизно 10 000 од. Вони здійснюють вербальну об'єктивацію зазначених концептів і дозволяють розглядати їх на рівні усіх трьох зазначених площин:

1) *парадигматична площина*: відібрані з лексикографічних джерел методом суцільної вибірки **679** лексичних одиниць, що виступають вербальними апелюваннями досліджуваних концептів (102 од. – концепт УСПІХ, 192 од. – концепт SUCCESS, 93 од. – концепт НЕВДАЧА, 292 од. – концепт FAILURE);

2) *синтагматична площина*: **7900** вербальних реакцій, одержаних в результаті ПЕД (зокрема, 1908 од., що об'єктивують концепт УСПІХ, 1969 од. – концепт SUCCESS, 1848 од. – концепт НЕВДАЧА і 1919 од. – концепт FAILURE);

3) *епідематична площина*: 1124 текстових фрагменти вербалізації зіставлюваних концептів, відібраних із сучасних українських та американських літературно-художніх джерел (зокрема, 257 ілюстративних од., що об'єктивують концепт УСПІХ, 257 од. – концепт SUCCESS, 306 од. – концепт НЕВДАЧА, 304 од. – концепт FAILURE).

Вербальні асоціативні апелятиви, що уможливають дослідження згадуваних концептів у синтагматичній площині, одержано нами в результаті проведеного ПЕД, в межах якого було використано методи вільного асоціативного експерименту, суб'єктивних визначень та експериментального виявлення символіки. Як зауважує Н. В. Крючкова, «матеріал психолінгвістичного експериментального дослідження дає можливість виявити найбільшу кількість актуальних для сучасного стану свідомості ознак досліджуваних концептів» [8, с. 23].

При проведенні ПЕД враховано першочергові вимоги до здійснення подібних досліджень, сформульовані О. О. Залевською [6, с. 203]. Статистичні параметри ПЕД відносно кількості респондентів, котрі взяли у ньому участь, обраховано за формулою неповторної випадкової вибірки [7, с. 105–111]. Аналіз одержаного в результаті проведення ПЕД емпіричного матеріалу здійснено з опорою на методіку когнітивної інтерпретації експериментальних даних З. Д. Попової та Й. А. Стерніна [12].

Шляхом когнітивної інтерпретації одержаних асоціатів, суб'єктивних дефініцій та символічних одиниць сформульовано когнітивні ознаки (*надалі* – КО) зіставлюваних концептів, що дає можливість виявити специфіку їхнього осмислення КС представників української та американської комунікативних культур.

КО загалом виступають ключовими формантами макроструктурної і польової організації зіставлюваних концептів. КО – це окремі ознаки концептуалізованих фрагментів успіху й невдачі в межах об'єктивної або суб'єктивної дійсності, диференційовано відбиті в їхньому змісті, що утворюються за логіко-семантичним принципом шляхом узагальнення семантики апелятивів, які об'єктивують конкретну КО [12, с. 128]. За методикою З. Д. Попової та Й. А. Стерніна [12, с. 203–204], одним зі способів когнітивної інтерпретації результатів ПЕД або опрацювання тих чи інших мовних джерел репрезентації концепту, є пряме когнітивне тлумачення вербальних апелятивів, які узагальнюються безпосередньо в КО. Тобто, асоціативні або лексичні вербалізатори концептів інтерпретуються як мовні репрезентації певних КО, що здійснюють наповнення концепту. При цьому апелятиви, які є близькими за своїм семантичним змістом, узагальнюються в інтегральну КО, що формулюється словесно. Для номінації конкретної КО, як правило, обирають найменування найбільш частотного вербалізатора або найбільш нейтральне в стилістичному аспекті слово. Наприклад,

сукупність асоціативних вербальних реакцій американських респондентів ПЕД на словосполучення *success – school (3); intelligence (2); "A"; knowledge; constant learning; college; diploma; graduation; speaking 4 or 5 different languages very well (1)* за диференційною семою «освіта» утворюють у складі концепту **SUCCESS KO SUCCESS IS REALIZED WITHIN EDUCATIONAL SPHERE**. Слід зазначити, що ЛСВ слова, семема, також носить когнітивний характер – він складається з сем, що репрезентують в мовленні конкретні КО, які організовують змістову й структурну складові концепту [12, с. 92].

Ті чи інші КО кконцепт УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE в структурній площині концепту в складі кожного конституенту розмежовуються за тематичним принципом, а в змістовій площині – за ступенем яскравості, який детермінується показником відносної кількості компонентів КО, фіксуючи конкретну КО за конкретною складовою польової організації концепту (ядерною або однією з периферійних зон) [12, с. 17].

Почергово у зіставному аспекті відповідно до змістових та кількісних особливостей КО описуються та аналізуються складові структурної й польової організації досліджуваних концептів. КО концептів формуються за рахунок вербальних асоціативних апелювань зіставлюваних концептів, одержаних в результаті ПЕД, і за рахунок опрацьованих текстових фрагментів літературної об'єктивації кконцепт УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE.

Для моделювання лінгвокогнітивних концептуальних конструктів УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE у свідомості української та американської лінгвоспільнот в емпірико-практичній перспективі у фокусі дослідження перебувають передусім синтагматична та епідигматична площини реалізації зіставлюваних концептів з кінцевою метою виявлення ізоморфних та аломорфних рис в специфіці осмислення феноменів успіху й невдачі українськими та американськими мовцями в зіставленні на рівні МС на матеріалі об'єктивації кконцепт УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE в сучасній художній літературі (надалі – СХЛ) обох спільнот і на рівні КС за результатами ПЕД.

Конструювання концептів здійснюється у два загальних етапи, що синтетично реалізуються в синтагматичній та епідигматичній площинах: 1) зіставне описання *макроструктури* концепту (віднесення виявлених КО до чуттєво-образного, інформаційного компонентів та інтерпретаційного поля й з'ясування у зіставному аспекті їх співвідношення в структурі концепту) [12, с. 21; 13, с. 17]; 2) зіставне описання *польової стратифікації* концепту (експлікація та зіставний аналіз КО, що складають ядро, ближню, дальню й крайню периферію концепту). Розподіл КО за ядерною і периферійною

зонами відбувається за ступенем яскравості КО (показника відносної кількості апелятивних одиниць, що утворюють конкретну КО). Здійснюється моделювання графічної форми репрезентації змісту концепту у вигляді польової структури.

І. **Макроструктура** зіставлених у цій праці концептів являє собою пошаровий конструкт, субстратом якого виступає

І. **чуттєво-образна складова**, що містить два конститuentи – *перцептивний* і *когнітивний*.

І.1. *Перцептивний конститuent* містить у своєму складі КО, які утворюються в свідомості носіїв мови в результаті відбиття нею рефлексованих явищ дійсного світу – успіху й невдачі – за допомогою органів чуття. Зокрема, в залежності від конкретного фізіологічного аналізатора, визначаються КО зорового (візуального), слухового (аудіального, звукового), смакового, нюхового й тактильного образів концепту. Наприклад, за результатами ПЕД у складі перцептивного конститuentу концепту УСПІХ виокремлюється **звуковий образ** – пісня «Фінська полька»; пісня Тіни Тернер “You’re simply the best”; пісня The Beatles “Yesterday”; пісня Queen “The show must go on” та ін.; концепт SUCCESS має в КС американців **смаковий образ**, що через асоціативні лексичні апелятиви проєціюється на їхню МС – *drugs; food; beer*. У СХЛ концепт НЕВДАЧА у МС українців властивий **візуальний образ**: **НЕВДАЧА ОБ’ЄКТИВУЄТЬСЯ В ЗОВНІШНОСТІ**: *В екзаменаційному листку, прикрашеному вкрай невдалою Владовою фотографією (випнуті очі, ніс картоплиною, волосся сторчма) пишніла кособока п’ятірка. (Дяченки М. та С. Долина совісті.)*; концепт FAILURE за матеріалами СХЛ містить в американській МС **смаковий образ**: **FAILURE TASTES BITTER**: *Helen rose cautiously to her feet with the bitter taste of yet another defeat in her mouth. (Bond L. The Enemy Within.)*

І.2. *Когнітивний конститuent* концепту, як правило, включає його метафоричні, іноді метонімічні ознаки та уподібнюється певним характерним рисам людей, предметів і явищ, що співвідносяться з поняттями успіху й невдачі. Цей компонент в структурі чуттєво-образної складової об’єктивується через аперцепцію та інтерпретацію відповідної реальності й виступає свого роду способом семантичного пізнання низки смислових відтінків, заглиблення у «чуттєвий образ» номінації, що дозволяє дешифрувати глибинний зміст слова [1, с. 17]. Наприклад, когнітивний конститuent концепту НЕВДАЧА в українській КС за результатами ПЕД має метафоричну КО **НЕВДАЧА УПОДІБНЮЄТЬСЯ ДО ЧОРНОЇ СМУГИ**: *аморфна чорна смуга прикрих ситуацій, яка трапляється з людиною епізодично або протягом усього її життя*; а концепту FAILURE в американській КС властива КО **FAILURE IS LIKE SALT**: *the salt that makes success sweeter than ever*. В українській СХЛ у

репрезентації концепту НЕВДАЧА реалізується метафорична КО флороморфного типу: **НЕВДАЧА УПОДІБНЮЄТЬСЯ ДО РОСЛИНИ**: *Ти запустив у себе невдачу, й одного дня це стерво проросте крізь твої вуха, ніс, горло, дупу буйним пурпуровим цвітом.* (Карпа І.І. 50 хвилин трави (Коли помре твоя краса), а в американській СХЛ у складі концепту FAILURE об'єктивується метафорична КО зооморфного типу **FAILURE IS LIKE A LIVING CREATURE**: *Fat furry failure squats on our chests.* (Brownstein G. *The Inventor of Love.*).

Чуттєво-образна складова концептуалізованого фрагмента дійсності є «спадкоємною пам'яттю колективу», що підтримує його в МС, де він набуває різних ступенів яскравості, контрастності, а це дає змогу зіставляти певні концепти в різних національних концептосистемах [14, с. 59].

2. Адстратом макроструктури лінгвокогнітивного концепту виступає *інформаційна складова*, що включає дефініційний мінімум КО, які визначають основні, найважливіші диференційні риси явища, що концептуалізується, його обов'язкові складові частини, основну функцію. Інформаційне наповнення більшості концептів є близьким до змісту словникової дефініції ключового слова концепту, але в нього входять лише ознаки концепту, які диференціюють його денотат, а також виключаються випадкові, індивідуальні, енциклопедичні та оцінні ознаки, які слід відносити вже до інтерпретаційного поля, хоча, за свідченням З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, не завжди можливо провести чітку межу між інформаційним та інтерпретаційним змістом концепту [12, с. 110].

При формуванні інформаційного конститuentу концепту семантика його вербальних апелятивів, одержаних, наприклад, за результатами ПЕД співвідноситься з семантичною структурою ключового слова цього концепту й у випадку співпадіння ЛСВ, поданих у лексикографічних джерелах, з КО, сформованими за участі асоціативних вербалізаторів конкретного концепту, ці КО можуть бути віднесені до інформаційного змісту в структурі концепту. Наприклад, Великий тлумачний словник української мови інтерпретує слово **успіх** у такий спосіб: **успіх** – це 1) *Позитивний наслідок роботи, справи і т. ін; значні досягнення, удача, талан.* // *Сприятливий результат у воєнній операції.* // тільки мн. *Досягнення в навчанні, у вивченні чого-небудь;* 2) *тільки одн. Громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийхось досягнень.* // *Визнання кимось чийхось позитивних якостей, особливостей; захоплення з боку осіб іншої статі* [23, с. 1304]. Новий тлумачний словник української мови визначає слово **успіх** наступним чином: 1) *позитивний наслідок роботи, справи і т. ін.;* 2) *значні досягнення, удача; фурор, тріумф, перемога, виграш;* 3) *громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийхось досягнень* [24, с. 648–649]. Беручи

до уваги наведені у словниках визначення та враховуючи результати ПЕД, до складу інформаційного конституенту концепту УСПІХ в українській КС відносяться, наприклад, такі КО, як **УСПІХ – ЦЕ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ** 331 (14,43%): *досягнення поставленої мети (142); досягнення (77); здійснення планів (39); реалізація своїх задумів (17); коли отримуси те, чого тобі хочеться (15); реалізація мрій і сподівань (13); досягати (7); реалізація (5)* та ін.; **УСПІХ – ЦЕ ВЕЗІННЯ** 89 (3,88%): *везіння (75); фортуна (6); везіння в усіх справах (3); фарт (2)* тощо. Оскільки кількісні показники наповненості КО **УСПІХ – ЦЕ БАГАТСТВО** 220 (9,59%): *гроші (116); добробут (46); багатство (18); достаток (16); забезпеченість (10); фінансова стабільність (8); процвітання (3)* та ін. є доволі істотними, то слід віднести дану КО до інформаційного змісту концепту УСПІХ, оскільки вона є актуальною та комунікативно значущою в КС українських мовців при осмисленні ними феномену успіху попри те, що в якості ЛСВ ознака «успіх – це багатство» у словниках не фіксується. На переконання А. М. Приходька, інформаційну (поняттєву) складову концепту, репрезентовану у лексикографічних джерелах, можна визнати константою, вона є раціонально-логічним конструктом і загальнокогнітивним надбанням, тоді як чуттєво-образну й інтерпретаційну складові – змінними концепту [14, с. 64].

1.3. Епістратом у поширивій моделі концепту виступає його інтерпретаційна складова, що містить ті КО, які в різних аспектах тлумачать основний інформаційний зміст концепту, виступають свого роду вивідним знанням, оцінюючи його. Інтерпретаційне поле концепту є доволі об'ємним і містить значну кількість КО, які характеризують ставлення лінгвосоціуму до феноменів успіху й невдачі, а також певні енциклопедичні та вивідні знання про їхні ознаки й функціонування, одержані з індивідуального досвіду кожного окремого представника лінгвоспільноти [12, с. 110–114]. Це поле не є однорідним, у ньому виокремлюється низка зон – таких польових ділянок, які мають певну внутрішню змістову єдність та об'єднують близькі за змістом КО [там само]. Зони інтерпретаційної складової є наступними:

1) *оцінна зона* – об'єднує КО, що виражають загальну оцінку. (напр., за результатами ПЕД: **УСПІХ – ЦЕ ПОЗИТИВ** 14 (0,61 %): *позитив (10); відмінно (2); позитивні наслідки діяльності людини; усвідомлення позитивно завершеного завдання (1)*).

2) *енциклопедична зона* – об'єднує КО, які характеризують специфічні риси концепту, що вимагають ознайомлення з ними на базі досвіду, навчання, взаємодії із денотатом концепту тощо. Зазвичай нараховується багато енциклопедичних ознак, вони мають яскраво виражений груповий та індивідуальний характер (напр., **УСПІХ ОБ'ЄКТИВУЄТЬСЯ В РОБОТІ** 98 (4,26%): *кар'єра (46); робота (31); праця (13); бізнес (5); робота та висока зарплата (2); працювати (1)*).

3) *утилітарна зона* – об'єднує КО, що виражають утилітарне, прагматичне ставлення носіїв мови до денотата концепту, знання, пов'язані з особливостями його використання в практичній діяльності (напр., **УСПІХ ДАЄ СТАБІЛЬНІСТЬ 5 (0,21%): стабільність (5)**).

4) *регулятивна зона* – об'єднує КО, які зауважують, що потрібно, а що не потрібно робити в сфері, яку охоплює концепт (напр., **TO ACHIEVE SUCCESS ONE MUST BELIEVE IN HIMSELF 12 (0,5%): believe in yourself (12)**).

5) *соціально-культурна зона* – об'єднує КО, які відбивають зв'язок концепту з культурою і побутом певної етнокультурної спільноти, зокрема, звичаями, традиціями, діячами науки і мистецтва, художніми творами, прецедентними текстами та ін. (напр., **SUCCESS IS PERSONIFIED IN US STATESMEN 23 (0,95%): Barack Obama (18); Michelle Obama (5)**).

6) *пареміологічна зона* – сукупність КО концепту, що їх об'єктивують національні паремії (приказки, прислів'я, афоризми), які містять певні твердження та уявлення про досліджуване явище (напр. **ACHIEVING SUCCESS IS PROCESS BUT NOT RESULT 1 (0,04%): "A journey but not a destination as the doing is often more important than the outcome" (Arthur Ashe) (1)**).

Інтерпретаційне поле концепту об'єктивує його валоративний шар, що містить КО, які розкривають ставлення носіїв лінгвокультури до концептуалізованого явища, цю складову називають нерідко «тим, що переживається», оскільки її наповнення визначається тими духовними імпульсами, які оживають у свідомості людини через її приналежність до того чи іншого етнолінгвокультурного колективу [14, с. 61].

II. **Польова стратифікація концепту.** Віднесення тієї чи іншої КО досліджуваного концепту до певної польової зони залежить від яскравості конкретної КО, що визначає її актуальність для КС та не залежить від жодної з макрокомпонентних складових концепту, до якої ця ознака належить [12, с. 162]. Зазначимо, що польове описання змісту концепту не обов'язково повинно співпадати з його макроструктурою, оскільки ядерними (профілюючими) ознаками можуть бути конститuentи усіх трьох макрокомпонентів – як перцептивно-образної складової, так й інформаційної або інтерпретаційної складових концептів. Відповідно КО наведених макрокомпонентів можуть бути віднесеними і до ближньої, і до дальньої, і до крайньої периферії в плані змісту концепту. Наприклад, за результатами опрацювання СХЛ ядро концепту FAILURE представлено наступним чином: **ЯДРО 90 (29,6%): FAILURE is miserable 15; FAILURE is fearful 11; FAILURE is admitted 9; FAILURE is personal 8; FAILURE is represented in marriage 8; FAILURE is represented in**

studying 8; FAILURE is cessation of proper work of body organs 8; FAILURE is determined by doom 8; FAILURE is total 8; FAILURE is realized within love sphere 7.

У контексті контрастивного студіювання кконцепт УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE доцільним видається також зіставлення ядерних і периферійних КО у змісті цих концептів, сформованих за результатами опрацювання СХЛ української та американської лінгвоспільнот та асоціативних апелютивів, одержаних в результаті ПЕД за участі представників обох лінгвосоціумів. Таким чином, у зіставленні встановлюється національна специфіка концептуалізації феноменів успіху й невдачі у КС та МС носіїв української та американської лінгвокультур. Так, наприклад, в ядерному змісті усіх чотирьох концептів, утвореному за рахунок КО, сформульованих на основі експериментальних даних, провідним за кількістю вербальних реакцій виступає перцептивний компонент. Це, зокрема, реалізується в ознаках *УСПИХ має зоровий образ 386; SUCCESS has its visual image 425; НЕВДАЧА має зоровий образ 300 і FAILURE has its visual image 283*. В ядерних зонах концепт УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE, об'єктивація яких здійснюється на матеріалі СХЛ обох спільнот, КО, що визначають візуальні образи цих концептів, є малочисельними, а часом й поодинокими, віднесеними до їхніх периферійних зон. Це свідчить про важливість зорового каналу для опредметнення абстрактних явищ успіху й невдачі в КС носіїв української та американської лінгвоспільнот і про незначущість візуальної образності в об'єктивації цих феноменів МС українців та американців, що відображається у літературних джерелах обох мовних культур.

Таким чином, дослідження кконцепт УСПИХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE здійснюється нами у синхронії на базі семантико-когнітивного підходу із використанням комплексної методики КА, що передбачає застосування методів зіставного, дедуктивно-гіпотетичного, індуктивного, компонентного, етимологічного, контекстуального, кількісного, польового та асоціативного аналізу з опорою на логіко-семантичний та інтроспективний принципи. При моделюванні структурної та змістової складових зіставляваних концептів за основу приймається комплексна методика вивчення концепту З. Д. Попової та Й. А. Стерніна та ідея А. М. Приходька щодо трирівневого принципу студіювання концептуалізованих явищ відповідно до специфіки емпіричного матеріалу, в якому вони знаходять свою вербальну об'єктивацію.

У цілому, семантико-когнітивний підхід дозволяє використати одержані когнітивні знання про феномени успіху й невдачі та здійснити лінгвоконцептологічний опис концепту: виявивши певний набір мовних засобів, що репрезентують досліджуваній концепт, з опорою на семантику цих одиниць (у нашому випадку лексикографічних даних, вербальних реакцій, одержаних в результаті ПЕД та ілюстративних одиниць, що

об'єктивують зіставлені концепти в СХЛ) застосувати методику когнітивної інтерпретації одержаних даних і змоделювати структуру й зміст кконцепт УСПІХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE як глобальних ментальних одиниць в їхній національній своєрідності [12, с. 23].

Перспективними вважаємо подальші наукові розвідки, присвячені проблемам методології студіювання концепту загалом, і кконцепт УСПІХ, SUCCESS, НЕВДАЧА і FAILURE зокрема, в лінгвокогнітивній площині, особливо питання синтезу різноманітних методик дослідження концептуалізованих явищ дійсності в зіставленні на матеріалі двох і більше мов.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белехова Л. І.* Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04 / Л. І. Белехова. — К., 2002. — 34 с.
2. *Булыгина Т. В.* Перемещение в пространстве как метафора эмоций / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелёв // *Логический анализ языка: Языки пространств.* — М. : Языки русской культуры, 2000. — С. 277–288.
3. *Воеводская О. М.* Лексико-грамматическое поле концепта / О. М. Воеводская // *Методологические проблемы когнитивной лингвистики.* — Воронеж : ВГУ, 2001. — С. 11–113.
4. *Воркачѳв С. Г.* Концепт «оскорбление» и его этимологическая память / С. Г. Воркачѳв, Г. В. Кусов // *Теоретическая и прикладная лингвистика. Язык и социальная среда.* — Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. — Вып. 2. — С. 90–102.
5. *Жаботинская С. А.* Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // *Вестник МГУ.* — 2003. — Вып. 478. Лексика в разных типах дискурса. — С. 145–164.
6. *Залевская А. А.* Психолингвистические исследования. Слово. Текст / А. А. Залевская // *Избранные труды.* — М. : ИТДГК «Гнозис», 2005. — 543 с.
7. *Єріна А. М.* Теорія статистики: Практикум / А. М. Єріна, З. О. Пальян. — [7-е вид., стереот.] — К. : Знання, 2009. — 255 с.
8. *Крючкова Н. В.* Лингвокультурное варьирование концептов / Н. В. Крючкова. — Саратов : Науч. кн., 2005. — 165 с.
9. *Кубрякова Е. С.* Об одном фрагменте концептуального анализа слова «память» / Е. С. Кубрякова // *Логический анализ языка: Культурные концепты* : [сб. науч. ст. / отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. — М. : Наука, 1991. — С. 85–91.
10. *Манакін В. М.* Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства

/ В. М. Манакін // Наукові записки. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. — Вип. 95 (1). — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — С. 3–6.

11. Никитина Е. С. О концептуальном анализе в народной культуре / Е. С. Никитина // Логический анализ языка: Культурные концепты. — М. : Наука, 1991. — С. 117–123.

12. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. — 314 с.

13. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1999. — 30 с.

14. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.

15. Рябцева Н. К. «Вопрос»: прототипическое значение концепта / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка: Культурные концепты. — М. : Наука, 1991. — С. 72–77.

16. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / О. Селіванова. — К. : Черкаси : Брама, 2004. — 369 с.

17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.

18. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену / Н. В. Слухай // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.]. — К. : Логос, 2002. — № 7. — С. 462–470.

19. Тараненко О. «Толковый словарь живого великорусского языка» В. И. Даля как базовый лексикографический источник для осмысления концепта «мудрость» в русской лингвокультуре / О. Тараненко // Наукові записки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. — Вип. 75 (4). — Серія: Філологічні науки (мовознавство). — С. 313–317.

20. Чернейко Л. О. Имя Судьба как объект концептуального и ассоциативного анализа / Л. О. Чернейко, В. А. Долинский // Вестник МГУ. — 1996. — № 6. — С. 20–41.

21. Bartminski J. O profilowaniu pojęć w słowniku etnolingwistycznym / J. Bartminski // O profilowaniu pojęć: Wybor prac: Zestawił J. Bartminski. — Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1993. — S. 7–17.

22. Langacker R. W. Culture, Cognition and Grammar / R. W. Langacker // Language contact and language conflict. — Amsterdam; Philadelphia, 1994. — P. 25–53.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

23. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. — 1140 с.

24. *Новий тлумачний словник української мови* : [у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. — К. : Аконт, 1998. — Т. 4. — 941 с.
25. *Cambridge Dictionary of American English* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/>.
26. *Longman Dictionary of American English* / [by M. Murphy]. — N.Y. : Pears. ESL, 2002. — 933 p.
27. *Longman Dictionary of Contemporary English* / [by St. Bullon and oth.]. — London : Addison Wesley Longman Limited/Pearson Education, 2005. — 1950 p.
28. *Macmillan Dictionary of American English* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/american/>.
29. *The American Heritage College Dictionary of the English Language*. — 3-d Edition / by American Heritage Publishing Staff. — Boston/New York : Houghton Mifflin Company, 1997. — 1630 p.

Надійшла до редакції 12.10.11